

Pavel Dubec,

Syntactic and FSP aspects of the existential construction in academic prose

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav anglistiky a amerikanistiky
srpen 2007

Posudek vedoucí diplomové práce

Diplomová práce Pavla Dubce řeší aktuální členění existenciální konstrukce na pozadí její syntaktické stavby. Zahrnutí obou rovin je podstatné, neboť syntaktický rozbor může do značné míry ovlivnit rozbor aktuálněčlenský. Těsná souvislost mezi oběma rovinami rovněž vyplývá z realizačních forem jednotlivých větných členů: pokud mají komplexní strukturu, může se na aktuálněčlenské rovině odrážet v heterogenosti složení z hlediska kontextové zapojenosti/nezapojenosti jednotlivých složek. Hlavním cílem aktuálněčlenského rozboru je zjistit, do jaké míry užití existenciální konstrukce v textu realizuje její primární funkci, tj. uvedení nového jevu na scénu, z níž vyplývá inherentně rematická funkce nocionálního podmětu.

Výzkumný materiál předložené studie tvoří 200 dokladů čerpaných rovnoměrně ze čtyř vzorků odborných textů (historického, politologického, fyzikálního a chemického). Autor přihlížel též k českým překladům, neboť na pozadí volného českého slovosledu, který se primárně řídí principem aktuálního členění, vynikají odlišné prostředky indikující aktuální členění v analytické angličtině. Překlady též autorovi sloužily jako podpůrný test pro správnost jeho analýz (za předpokladu, že profesionální překladatel správně tlumočí i informační strukturu originálu). Autorova analýza však v tomto směru odhalila i některé odchylky.

Před vlastním rozbohem předcházejí tři úvodní kapitoly věnované vymezení předmětu výzkumu, metodologii a nástinu teorie aktuálního členění. Následuje rozsáhlá kapitola popisující teoretický rámec, podle něhož je pak provedena detailní analýza shromážděného materiálu. Autor postupuje systematicky od základní klasifikace zkoumané struktury podle toho, zda obsahuje či neobsahuje adverbialní členy. V prvním případě, označovaném jako holá (*bare*) existenciální konstrukce, je syntakticky nejsložitější nocionální podmět. Existenciálnímu *there* je věnováno dost pozornost v odborné literatuře, a vymezení jeho statutu (částice vs. větný člen) v daném výzkumu nehraje roli. Sloveso *be* je zde plnovýznamové (*verbum existencie*). Struktura nocionálního podmětu je zajímavá nejen z hlediska modifikace, ale i determinace, neboť ze základní funkce existenciální konstrukce vyplývá její neurčitost. Syntaktická problematika modifikace nocionálního podmětu spočívá především v postmodifikaci, která může obsahovat několik rovin závislostních struktur. Autor tyto případy demonstuje u příslušných dokladů v příloze. Druhý problém postmodifikace vyplývá z realizačních forem, které jsou běžné též u adverbialních určení, především předložkové vazby. Autor zde používá sémantických a slovosledných kritérií: závislost předložky na sémantické struktuře (valenci) řídicího substantiva vs. adverbialní význam předložky shodující se s příslušnou sémantickou rolí připsatelnou adverbialnímu určení + přemístitelnost do iniciální pozice. Většinu případů tato kritéria vyřeší, nicméně jsou i případy potenciálnosti, které jsou brány v úvahu. Pozornost je věnována také participiím, neboť ze systémového hlediska mohou mít funkci modifikace nebo být složkou slovesného tvaru (pasíva, průběhové konjugace). Aktuální členění holé existenciální konstrukce se týká pouze funkce slovesa a nocionálního podmětu, neboť existenciální *there* má vždy funkci vlastního tématu. Je-li podmět rematický, což je pravidlem, má sloveso funkci přechodu, v případě zapojeného podmětu pak přejímá též funkci rématu, takže zároveň konstituuje dvě aktuálněčlenské funkce. Jiná aktuálněčlenská specifika představují interogativa v doplňovacích otázkách a aktuální členění v otázkách zjišťovacích.

Existenciální konstrukce s adverbialními prvky zavádí další element, na jehož syntaktickou problematiku už bylo poukázáno v souvislosti s postmodifikací: koncové adverbialé nemusí být zřetelně odlišeno od postmodifikace. Jiné pozice než koncová jsou syntakticky jednoznačné; v pozici bezprostředně před nociónálním podmětem však představují významnou odchylku od gramatického slovosledu, v pozici bezprostředně za podmětem pak mohou vést k diskontinuitě postmodifikace. Tyto případy jsou právě zajímavé z hlediska aktuálního členění, neboť jsou motivovány základním rozložením výpovědní dynamičnosti. Aktuálněčlenská funkce je závislá na podtřídě adverbialia: adjunktvy mají funkci diatematu nebo specifikace, konjunktvy a disjunktvy jsou orientovány k přechodu.

Výsledky autorova konsistentního rozboru ukazují, že charakteristickým rysem holé existenciální konstrukce je bohatě rozvinutá modifikace nociónálního podmětu, zejména v postmodifikační složce. To lze ovšem očekávat, neboť kondenzace obsahu je pro odborný text charakteristická. Výsledky jsou přehledně shrnuty v tabulce na s. 51, z níž vyplývá, že nemodifikovaná substantivní fráze ve funkci podmětu tvoří jen 2% všech dokladů. Tabulka zachycuje i realizační formy modifikace. Podobně výsledky aktuálněčlenského rozboru jsou shrnuty v tabulce na s. 58, která potvrzuje základní funkci existenciální konstrukce (zde je zejména zajímavé, že jen 32% podmětů je kontextově nezávislých a 62% heterogenních). Tematické podmíně se vyskytly jen v 6%.

Zastoupení holé existenciální konstrukce a druhého zkoumaného typu, konstrukce s adverbialními prvky, je o necelých 5 procent ve prospěch konstrukce s adverbialní modifikací (podle tabulky na s. 38). Tento údaj bude zajímavé porovnat s výskytem obou typů v beletrii. Příslušná určení v existenciálních větách jsou rozlišena podle příslušnosti k své syntaktické podtřídě a popsána z hlediska větné pozice a sémantických rolí (s. 66: převažují adjunktvy s 62%, z nichž nejčastější jsou místní [téměř dvě třetiny], následované časovými [více než čtvrtina]; disjunktvy činí jen 9%, a to převážně stylové; konjunktvy různých sémantických rolí – aditivní, adverzativní, kauzální aj. - jsou četnější [29%]). Poslední zkoumaný aspekt je aktuálněčlenská funkce. Z tohoto hlediska je velmi zajímavá pozice diatematických adjunktů: téměř 40% stojí na konci věty. Jelikož adverbialia v tomto postavení mohou též fungovat jako specifikace, tj. mít funkci rématu (pro tuto funkci je koncová pozice adverbialia výlučná), je často obtížné tyto dvě funkce odlišit. Autorovo řešení je v převážné většině případů přesvědčivé. Řazení adverbialií podle stupně výpovědní dynamičnosti se uplatňuje ve více než polovině případů výskytu na počátku věty. Mediální pozice je řídká (reflektuje se v ní základní postavení příslovčí typu *never*, *often* apod.) Konjunktvy a disjunktvy byly zaznamenány jen v iniciální a mediální pozici. V případech existenciální konstrukce s příslovecným určením konstituujícím dynamickou sémantickou funkcí specifikace a AČV funkci rématu autor využil nejnovějších výsledků bádání v oblasti aktuálního členění, kategorie rozšířené prezentační škály, k níž dospěli mladší pokračovatelé Jana Firbase. Tato kategorie (rematický S + rematické Adv) přináší plauzibilní řešení pro intransitivní slovesa existence nebo objevení se na scéně obecně, avšak případy tranzitivních struktur s rematickým podmětem a nezapojenou komplementací vyžadují další řešení. Tyto případy jsou ovšem mimo rámec předložené studie.

Zajímavá pozorování nacházíme též v rozboru slovesa. Pokud se vyskytla jiná než *be*, šlo o modální nebo fázovou modifikaci. K modifikaci modálními slovesy autor náležitě přiřazuje lexikální prostředky epistemické modifikace, slovesa *seem* a *appear*. K rozlišení významů samotného *be* navrhuje tři distinkce: význam 'appear', je-li podmět réma; naproti tomu význam 'exist', postulující existenci, nachází v případech tematického podmětu. Třetí význam pak shledává v existenciálních konstrukcích, v nichž adverbialé funguje jako specifikace, neboť zde sloveso potřebuje toto doplnění, a význam existence se na lokalizační význam jen navrstvuje. Na sloveso *be* lze také nahlížet z hlediska vidového: význam 'exist' pak odpovídá

vidu nedokonavému a 'appear' vidu dokonavému. Je-li tomu tak, pak by distribuce významů navrhovaných autorem nebyla omezena na uvedení případy.

Hlavní výsledky výzkumu jsou výstižně shrnuty v závěrečné kapitole. Celkové koncepci, metodologii a zpracování tématu nemám co vytknout.

Poznámky k jednotlivostem:

S. 16: odkaz v textu na poznámku 12 není bez komentáře jasný: v textu je existenciální *there* definováno jako formální prvek, poznámka mu naopak připisuje sémantickou funkci.

S. 18: vyskytl se v excerpce případ nociónálního podmětu v iniciální pozici před *there*?

V kapitole 5 se o pozici podmětu explicitně nemluví.

Ad determinace nociónálního podmětu: vyskytly se v dokladech jiné případy určité determinace než kataforické?

V oddíle o adverbialních postrádám souborné pojednání o případech vícečetného zastoupení (počet vět s dvěma, třemi, případně více adverbialními prvky, kombinace jejich sémantických rolí a pozic, vliv na aktuálněčlenské funkce)

S. 73n: připisování funkce vlastního přechodu adverbialním je nepřesné; tuto funkci má v rámci větného pole jen sloveso (přesně řečeno jeho TMEs). Náležitý termín je „prvek orientovaný k vlastnímu přechodu“.

Pokud jde o sémantické charakteristiky, stál by za úvahu i popis sémantiky nociónálního podmětu, i když samozřejmě podmět může označovat jakoukoliv entitu; nicméně některé obecnější kategorie se vyskytují opakovaně, např. neurčitá zájmena; také častá a bohatá modifikace naznačuje výskyt řídicích substantiv obecných významů vyžadujících bližší specifikaci, které by snad bylo možno klasifikovat.

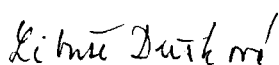
Závěr, že stupeň výpovědní dynamičnosti zůstává relativně neměnný, přestože je možno na nějaký prvek nahlížet ze syntaktického, a tedy i aktuálněčlenského hlediska různě, platí jen v případech kontextově nezapojené postmodifikace v koncové pozici ve funkci vlastního jádra výpovědi, interpretovatelné též jako specifikace, tj. v případě koncového rematického adverbialie v rozšířené existenciální škále (vlastní jádro výpovědi). V obou případech je v souladu linearita a kontextový faktor, a oba odpovídají hloubkovému slovosledu. Avšak v případech diatematického koncového adverbialia mám za to, že se stupeň výpovědní dynamičnosti v adverbialním a postmodifikačním pojetí liší. Postmodifikace, byť kontextově zapojená, je neoddělitelnou složkou rématu, kdežto diatematické adverbialie má v hloubkovém slovosledu pozici za vlastním tématem.

Pokud jde o jazyk, někde se vyskytují chyby v členu (např. v apozičním spojení *the example + číslo*); v obsahu by bylo lépe nazvat oddíl 1.1 subject matter (samotné *subject* je v kontextu práce poněkud zavádějící); podobně modální užití samotného slovesa *be* (např. *the analysis is to bring new findings* s. 4) lépe *is hoped* nebo *intended to bring*; aj., např. *the syntactic and FSP point of view > points of view*.

Závěr:

Diplomová práce Pavla Dubce je systematická, metodologicky konsistentní studie analyzující všechny relevantní aspekty zkoumaného jevu. Její hlavní přínos spočívá v konfrontaci systémových rysů existenciální konstrukce s jejím výskytem v souvislém textu, potvrzující primární funkci, avšak zároveň postihující i ostatní užití. Autorovo řešení nové problematiky, kterou tyto okrajové výskyty navozují, svědčí o jeho velmi dobré lingvistické erudici, zakládající fundovaný, iniciativní přístup k výzkumným otázkám. Předloženou diplomovou práci doporučuji k obhajobě a předběžně ji hodnotím známkou výbornou.

V Praze 5. září 2007

Prof. PhDr. Libuše Dušková, DrSc.